

Проф. др Вук Огњеновић

Глобализација, држава и слобода привредних друштава

Резиме

Модерна држава, као ошћина орѓанизација слободe привредних друшћава и појединаца, има, између осталог, и одговорности хармонизације домаћих правно-економских режима са стандардизованим међународним глобалним сисћемом. У тој концепцији, релевантне су три пољитике. Одлучно оћредељење за афирмацију слободe предузећа као кључних субјекта у процесима интернационализације националне економије и њеног дугорочног одрживог развоја. Проѓрами реформисања домаћег правног сисћема којима се позитивно ућиче на јачање слободe приврених друшћава. Стратегија која се базира на ставу да глобализација није ни судбина, ни избор. Односно, стратегија која није провоцирана ћићањем како се борити са глобализацијом, већ како у новим условима учесћивовати у процесима глобализације и најбоље управљати својим ресурсима и социћвеним развојем.

***Кључне ријечи:** глобализација, привредна друшћва, држава – нација, прилагођавање, економске слободe.*

Контраверзе и парадокси глобализације су и евидентни и сложени. Извјештај Свјетске банке (и Међународног монетарног фонда) за 2002. годину о финансијској ситуацији земаља у развоју, показује драматично стање. Цијене сировина и полупризода на свјетском тржишту падају. Радикално смањење међународних туристичких токова и аранжмана (послије 11. септембра 2001. године), те трговински протекционизам, пад коњуктуре и пораст незапослености у развијеним земаљама, непосредно заоштрава и продубљује оскудице и даљу стагнацију у сиромаш-

ним и уопште у земљама у развоју. Служба отплата дуга прелива годишње »са југа на сјевер«, више од 200 млрд. долара. Глобална неједнакост расте: удио богатих 20% становништва у глобалним (свјетским) приходима је за 40 година порастао са 70% у 1960. , на преко 90% у 2000. години, односно: 1,2 млрд. људи живи са мање од 1 долара дневно, а подршка међународном развоју је за више од 20% мања него што је била прије десетак година. Више од 40 земаља нема минимум хране за своје становништво.

Шта дакле може бити суштина глобализације? Како схватити и примити нову «акционарску» демократију? Да ли постоји само један јединствени модел капитализма и обавезност његове ригидне примјене? Има ли можда специфичних система неокapитализма прилагођених локалним приликама и цјелини садржаја и ресурса државе-нације? Гдје су се у том склопу односа и консидаpација, могле наћи концепције циљева за јачање слободне воље акционарских и других привредних друштава?

1. Објективно, са ширењем и јачањем тржишта, слобода привредних друштава, и апсолутно и релативно се увећавала. Заправо, ако нема слободе предузећа, губи се смисао и самог тржишта и конкуренције. Због тога је слобода економских активности привредних друштава, специфично добро неопходно за остваривање развојних циљева и напретка друштва уопште. Она је дакле, мјерило вриједности и основа вредносног система као цјелине.

Принципијелно, предузећа треба да имају широке могућности за своје активности, односно што мање ограничења у пословању. К томе, све што није забрањено, привредна друштва могу да раде. Забране одређених активности предузећа, могле би бити изречене само у посебним и ретким случајевима, и то на бази доказаних негативних ефеката, тј. реално насталих штета. Исто тако, слобода активности предузећа подразумева, између осталог, да се не могу доносити закони са ретроактивним дејством, односно да не може бити промјена базичних услова привређивања са промјеном партија на власти. Или, предузећа се не могу ограничавати у избору партнера у страним земљама, нити узнемиpивати сталним и честим контролама.

У ствари, обзиром да се садржаји глобализације најчешће идентификују као стални раст иностраних финансијских и економских активности које воде ка већој укупној међузависности, отвара се истовремено и ново квалитативно питање међународног система: позиција државе-нације, односно влада и владања у глобалној економији. Наиме, у процесима глобализације, привредна друштва и државе-нације као да се све више одвајају. Оно што је добро за привредна друштва, не мора бити добро за државу-нацију. И (или) обрнуто. Тим поводом, потребан је најмање један закључак: и домаћа законодавна структура има обавезу прилагођавања глобалним токовима преструктурирања привредних и других друштава.

2. Актуелна међународна збивања, у концепцијама глобалне повезаности и (евидентне) либералне демократије, у начелу не оспоравају суверенитет државенације. Претпоставља се да држава може да «управља својом судбином», односно да је једино ограничена компромисима које мора да прави, те границама које јој намећу воље и моћи субјеката и институција које дјелују на њеној територији. Међутим, питање се отвара оног момента, када се ефикасност принципа «владавине већине», који је стожер модерне (западне) концепције демократије, почне редуковати одлукама државе-нације, неке регионалне или транснационалне организације.

Глобална повезаност дакле, непосредно «производи» став да одлуке «већине» у једној држави-нацији, не могу остати у зони система правила, закона и упутстава које су они сами за себе прописали. На сцени су нови услови и нова правила регионалне и глобалне повезаности, тј. правила нове «релевантне заједнице». А на тој равни, реална су питања: чија је сада све сагласност потребна при доношењу одлука, које релевантно тијело доноси коначне одлуке (локално, регионално, национално, међународно), пред ким доносиоци одлука правдају своје одлуке?

Очигледно, глобална повезаност оспорава традиционална национална решења суштинских дилема демократије, те слободне воље привредних друштава и праксе. Суштина процеса одлучивања и владања није више у домену компетенција државе-нације, већ у зони њеног сучељавања са националним и интернационалним односима и консидарацијама поводом гарантовања права и дужности својих грађана и својих привредних друштава. Уз то, глобална повезаност доводи и до појаве глобалног привредног система који прераста контролу било које појединачне државе, па и доминантних политичких и економских сила-држава. Истовремено, са ширењем мреже транснационалних односа и комуникација, често без икаквог утицаја појединачне државе, модерни развој повезује и интегрише народе вишеструким мрежама трансакција и координације. Тиме се мијења и сам појам међусобне удаљености и држава и њихових привредних друштава.

3. Глобализацију карактерише стални раст међународних финансијских и економских активности, односно све већа економска међузависност и држава и привредних друштава. И управо се у тој пројекцији налази суштина преиспитивања улоге држава (влада) и владања у глобализованој економији, те суштина глобализације као микроекономског феномена који даље провоцира реструктурирање понашања сваког привредног друштва и компаније. У новим условима, глобална стратегија предузећа нема много тога заједничког са теоријом компаративних трошкова и предности. У ствари, међузависност је предходила глобализацији, те омогућила стварање важних институција међународног режима (IMF, GATT, и др.), које су потом снажно и дугорочно ојачале сам процес глобализације.

Има још једна занимљива пројекција у овој равни односа. Може то бити и питање: да ли глобализација редукује сувереност државе-нације? Неки аналитичари сматрају да ни међузависност ни глобализација, не могу бити права пријетња у

овом смислу. Односно да то могу бити само друге државе. Овај став има у себи озбиљне и евидентне контраверзе које треба коментарисати и анализирати.

Сувереност државе има у принципу, два аспекта. Интерни, који се односи на монопол и моћ јавног дјеловања у областима јавних служби и економских активности (порези, регулисање приватног сектора, и др.) на својој територији, те екстерни, који демонстрира односе међу државама у међународном систему. Држава је дакле интерно суверена, ако остварује моћ званичне-јавне снаге у областима јавних служби и економије. Природу екстерне суверености међутим, можемо најбоље идентификовати преко ситуација које се односе на наплату тарифа или мењања курса домаће валуте, гдје економска међузависност у концепцијама међународних режима, непосредно редукује димензију државног суверенитета. Одговор је класичан: примјена принципа либералног интернационализма, односно постепена редукација економског суверенитета (преко снижавања или укидања тарифних ставки и контроле капитала).

Поред тога, глобално регулаторно окружење намеће често државама убрзане процесе приватизације, које, реално, због промјена величина између приватног и јавног сектора, редукује државну интерну сувереност. Тако се стварају ситуације, у којима државе више немају искључиви монопол на територијама на којима дјелују предузећа, односно приватне транснационалне компаније. У ствари, како државни легитимитет произилази из овлашћења државе да успоставља и уређује границе, те како глобализација даље интегрише тржишта која објективно не зависе од граница, то је јасно, да процеси слабења интерне суверености државе воде и до опадања повјерења у моћи јавне политике и њене (демократске) институције.

Приђимо сада питању са још једног становишта. Контрола новца, кредита и фискална политика, три су, углавном, по општој сагласности, носећа стуба државног суверенитета. Међутим, како глобална економија успоставља оштра и ефикасна ограничења државама, то проблем самодисциплине држава и у интерној и у екстерној димензији, постаје занимљив и садржајан. Наиме, државе су прво биле под контролом «ненационалног» чистог златног стандарда, који је имао стриктна правила и лимите за вођење фискалне и монетарне политике. Бретонвудски златни стандард, иако знатно флексибилнији од предходног, није обезбедио државама монетарни и фискални суверенитет. Након тога, флукутирајући курсеви су створили валутну нестабилност, те кроз трговину курсевима, и огромне количине «свјетског новца» коме нема опстанка без глобалног новчаног тржишта. Тај новац не потиче из економске активности било које државе, али има огромну моћ преко покретања токова финансирања, трговине и инвестиција. Он може, у огромним количинама, бити пребачен из једне у другу валуту, и то често без економске логике и рационалности. Често, па и искључиво, из спекулативних разлога.

Најзад, из перспективе глобализације, модерна држава се све јасније приказује «заробљеном» у мрежама глобалне повезаности и међузависности. Глобализација се показује као снага која хармонизује разлике и елиминише могућност државама

да се понашају независно код одређивања и имплементације циљева унутрашње и међународне политике. Истовремено, шире се и јачају међудржавне и транснационалне везе, али покушаји да се створи «космополитско право» за међународну сарадњу и понашање, подстакнути Повељом УН, не успевају. Глобални систем се мијења, но то још увијек није (и не може бити) крај држава-нација. То је ипак и највише, изазов «ери хегемонистичких држава». Уосталом, државе се често противе да своје спорове са другим државама поднесу на арбитражу вишој власти, чиме само доказују жилавост државног апарата у држању под контролом унутрашње и спољашње политике, те протекционизма у концепцијама провоцираним покретом заштите слободе појединаца и привредних друштава.

4. Глобална привреда је ојачала до нивоа који означава преображај од мултинационалног ка транснационалном садржају односа. Мултинационално привредно друштво је национална компанија која има филијале у иностранству, и која готово искључиво запошљава људе из земље у којој је сједиште филијале. Код транснационалних компанија међутим, главни послови: планирање, истраживање, производња, финансирање, маркетинг, ценовници, руковођење, реализују се кроз призму свјетског тржишта. Дакле, овдје је међународно-свјетско тржиште «основна економска јединица» у којој су једино продаја, сервисирање, односи са јавношћу и примена законодавства, локалног садржаја и значаја. При томе, националне границе су углавном споредне, без обзира што транснационалне компаније нису у потпуности ван контроле држава-нација. Компаније се додуше прилагођавају тим околностима, али упорно држе своју утврђену политику и праксу на свјетском тржишту и у технологији, тј. «граде» себе као ненационалне ентитете.

Интересантно је, да управо власти највеће економске свјетске силе, покушавају да амортизују овај тренд развоја, и то тако што желе да прошире свој законодавни модел и своје законодавство ван граница САД. Инсистирањем на придржавању концепта америчког антимонополског закона, те закона који се односе на неправилности и корупцију, а и увођењем економских санкција (Куба, Ирак, и др.), практично се улази у сукоб са интересима транснационалних компанија.

Ипак, општи тренд глобализације и хармонизације законодавних структура се наставља. У ствари, појављује се потреба за правним, економским и моралним правилима која би била прихватљива и прихваћена у читавој глобалној економији. »Нови« партнери на међународној сцени, морају да избјегну концепте територијалности с једне, те да прилагоде инструменте и задатке осталим субјектима и институцијама које су у бољој ситуацији за примјену глобалне јавне политике, с друге стране. На тај начин, глобална јавна политика раздваја владање као друштвену функцију битну за тржишне економије и њене операције, од државе-нације. Из тих разлога, опасност да ће јавни интерес у овој концепцији бити депресиван у корист приватног, треба омекшавати јачањем институција независног надзора. Што је бољи и ефикаснији надзор, мањи су ризици потенцијалних губитака на тржишту, а самим тим и потребе за национално, односно спољне регулисање.

Наравно, без обзира што се међународни односи објашњавају као коегзистенција међузависности и глобализације, фундаментални принципи добрих односа у трговини, те отворених тржишта, морају се сачувати. Управо, да би се сачувала достигнућа у економским слободама привредних друштава. А за то су потребне и иновирани концепције међузависности и коегзистенције. За то се официјелно залаже и СТО-а преко програма који нису искључиво усмјерени на слободну трговину, већ и на заштиту околине и одређени ниво радних услова и стандарда. У истом смјеру, тј. у правцу прерастања интерне суверености (државе-нације) у међународне односе, дјелују и међународне финансијске институције (IBRD, IMF), те регионалне развојне организације. Заправо, овдје главна пажња мора бити на очувању екстерне ликвидности у случајевима када се основни елементи интерне суверености не могу финансирати. Није то дакле, стара брига о регулисању међузависности (коју су имале ове институције прије педесетак година), већ концепција управљања глобализацијом и глобалном јавном политиком.

5. Вратимо се сада питању односа привредних друштава (корпорација) и државе-нације. Шта у суштини тог односа доноси либерализација и глобализација? Како, са правом мјером и у новим условима, идентификовати нови однос старих «партнера»? Мора се признати притом, да је то један од главних економских, правних и политичких задатака модерног доба, који није ни једноставан, ни лак. Посебно и због тога, што ће се «опирати лаким решењима».

Већ дуго у свијету влада увјерење, по оном старом кодификованом начелу, да привредна-акционарска друштва постоје ради акционара, те ако они напредују, напредоваће и држава-нација. Тешко да би овом начелу било шта могло бити приговорено, да предузећа – акционарска друштва, нису почела да се ископчавају из националне економије. Предузећа и држава нација се све више одвајају. Потребне су нове политике на обје стране, те прилагођавања новој стварности и ширим просторима за имплементацију слободе воље привредних и других друштава.

Тај контекст односа има још једну димензију. Наиме, за позитиван развој економских слобода, потребна је и социјална правда, као и одговоран однос према околини. Само субјекти (правна и физичка лица) слободне воље, заштићени ефикасним правним режимом држава-нације, те и системом међународне регулације, представљају чиниоце сврсисходног економског и друштвеног развоја. То су истовремено, и аспекти развијања тржишне привреде, односно упоришта за постојан економски напредак, пораст запошљавања и рационално коришћења економских ресурса, како у домаћим, тако и у међународним релацијама.

Начин на који би се акционарска друштва могла сматрати одговорним пред јавношћу ради доприноса просперитету земље, обично се идентификује са промјенама власника у структури акционара. Сматра се наиме, да учешће страног капитала у домаћим компанијама, те промјене власништва по том основу, могу пореметити изворну идеју о дејствовању привредних друштава у смјеру дугорочних интереса привреде земље.

Мултинационална предузећа обављају данас различите врсте технолошки компликованих послова изван земље у којој су почела са радом и пословањем. Токлови роба и финансијске имовине по том основу, компликују билансе извоза и увоза појединих земаља, али и помажу платно-билансна прилагођавања. Једноставно, компаније и њихови акционари могу да просперирају свуда по свијету гдје су услови производње привлачни са становишта трошкова, примања и пореза. Не треба очекивати да се они одрекну профита у тежњи да постигну неке националне привредне или друге циљеве. А ако држава-нација жели да буде успјешна земља извозник, она се мора оспособити и организовати да конкурише осталим земљама, односно да буде територија гдје домаће и иностране компаније сматрају да је уносно да учествују на тржишту. У том концепту, везе државе-нације са националном привредом морају јачати, као и старање о заштити грађана од штетних споредних дејстава корпорацијске активности (загађеност, нездрави производи, монополизација, превара).

Улагања предузећа у обуку, савладавања одређених вјештина, те у сложена технолошка и информатичка знања, нису увијек корисна за акционаре, али су необичне вазности за унапређење потенцијала укупне привреде земље. Инсистирања да предузећа треба да су под контролом јавности, да су чврсто везана за земљу, односно да представници јавности сједе у управним одборима корпорација, те да страна улагања буду у складу са националним економским циљевима, а токови капитала и технологије строго контролисани, ни у једној пројекцији не треба да жртвују аспекте тржишне ефикасности за рачун јавне одговорности.

Битно је дакле, да држава-нација дефинише стратегију економског развоја која ће бити нешто више од збира стратегија њених предузећа и корпорација, односно да се одреди према категорији искуства и занимања за које сматра да ће бити од највећег значаја за будућност земље. Људи данас нису толико међусобно повезани путем корпорација које посједују, колико путем знања и вјештина које су стекли и које рационално користе. Гледајући у правцу тих циљева, може се са поузданошћу оценити, да се управо у тој концепцији налази основно језгро за глобално управљање. А та врста управљања, подразумева глобална функционална, финансијска и структурална права и одговорности.

6. Два главна закључка се намећу.

Први. Вјетрови глобализације доносе « температуре » које све више одвајају државе-нације од привредних друштава, односно корпорација. Глобализација редукује дискрециона права државе-нације, те на тај начин посредно шири слободу привредних друштава.

Други. Новој ситуацији, те посебно реструктурирању и ширењу слободе, морају се прилагођавати и предузећа и државе-нације. Заправо, тај процес подразумева напор за позитиван развој међународног законодавства (1) и за изграђивање наднационалних институција и организација (2)

Vuk Ognjanović, Ph.D.
Professor

Globalization, State and Freedom of Companies

Summary

Modern state, as general organization of free companies and individuals, has, inter alia, responsibility to harmonize domestic legal regime with standardized international global system. From that point of view, three policies are relevant: 1) deterrent orientation toward freedom of companies, as key entities in the process of internationalization of national economies; 2) reformative programs of domestic legal system, which strengthen companies' freedoms; 3) strategy based on the attitude that globalization is not neither a destiny nor choice. That means that it is not point in question how to oppose the globalization, but how to manage with oneself own resources and development, participating in globalization.

Key words: *Globalization; Companies; State - Nation; Adjustment; Economy Freedoms.*